

FARG‘ONA VODIYSINING QADIMGI SHAHARLARI TARIXIY TOPOGRAFIYASI (MINGTEPA - ERSHI MISOLIDA)

Baxritdinova Xusniyabonu

Namangan davlat universiteti, “Arxeologiya” mutaxassisligi

1-bosqich magistranti

E-mail: husniyabaxritdinova@gmail.com

Orcid: 0009-0005-2191-0040

Tel: +998940090244

Annotatsiya: Ushbu maqolada arxeologlar tomonidan Farg‘ona vodiysida urbanizatsiyaning muhim bosqichi hisoblangan qadimgi Mingtepa-Ershi shahrining madaniy tarixiga oid ma’lumotlar tahlil qilinadi. Shuningdek, maqolada Mingtepa-Ershi xarobalari Buyuk Ipak yo‘li bo‘yida joylashgani va 2500 yillik tarixga ega yirik shaharlardan biri bo‘lib, jahon sivilizatsiyasi rivojiga munosib hissa qo‘shgani ta’kidlanadi.

Kalit so‘zlar: Mingtepa-Ershi, Markaziy Osiyo sivilizatsiyasi, Farg‘ona vodiysi, Pomir-Farg‘ona ekspeditsiyasi, Chust madaniyati, Budda, Afrosiyob, Jarqo‘ton, Axsikat, Munchoqtepa, Dalvarzintepa, Moddiy madaniyat akademiyasi, urbanizatsiya.

Аннотация: В данной статье анализируются материалы археологических исследований, посвящённых культурной истории древнего города Минтепа-Эрши, который считается важным этапом урбанизации в Ферганской долине. Также подчёркивается, что руины Минтепа-Эрши расположены вдоль Великого шелкового пути и представляют собой один из крупных городов с 2500-летней историей, внесших значительный вклад в развитие мировой цивилизации.

Ключевые слова: Минтепа-Эрши, цивилизация Центральной Азии, Ферганская долина, Памиро-Ферганская экспедиция, Чустская культура, Budda, Афросиаб, Джаркутан, Ахсикат, Мунчоктепа, Дальварзинтепа, Академия материальной культуры, урбанизация.

Abstract: This article analyzes archaeological data related to the cultural history of the ancient city of Mingtepa-Ershi, which is considered an important stage in the urbanization of the Fergana Valley. The article also emphasizes that the ruins

of Mingtepa-Ershi are located along the Great Silk Road and that it is one of the major cities with a 2,500-year history, having made a significant contribution to the development of world civilization.

Keywords: *Mingtepa-Ershi, Central Asian civilization, Fergana Valley, Pamir-Fergana Expedition, Chust culture, Buddha, Afrosiyob, Jarqoton, Axsikat, Munchoqtepa, Dalvarzintepa, Academy of Material Culture, urbanization.*

Kirish

XX asr tarixshunosligida Farg‘ona vodiysida shaharlarning paydo bo‘lishi va shakllanishi jarayonining asosiy omillari hamda bosqichlari yetarli darajada o‘rganilmagan. Bu jarayonning asosiy sabablari shundan iboratki, ko‘plab sovet davri arxeologik asarlarida (asosan “markaziy” olimlar va ayrim mahalliy tadqiqotchilar ishlarida) Farg‘ona vodiysi Markaziy Osiyo sivilizatsiyalarining chekka hududi sifatida tasvirlangan va Farg‘ona shaharlarining tarixi ko‘p jihatdan inkor etilgan.

Aslida esa, “markaz” olimlaridan yana biri - Yu. A. Zadneprovskiy (Leningrad) o‘tgan asrning 70-yillarida vodiya hududida urbanizatsiya kech bronza- ilk temir davrida (miloddan avvalgi I ming yillik boshlarida) boshlangan degan g‘oyani ilgari surgan va uni doimo himoya qilgan.

Vodiya urbanizatsiya jarayonining boshlanishi va shaharlarning bosqichma-bosqich rivojlanishi hozirgacha alohida umumlashtirilmagan. Shu sababli, bu muammolarni o‘rganish, arxeologik materiallardan tarixiy manba sifatida foydalanish, ularni tarixiy nuqtai nazardan tahlil qilish va umumlashtirish dolzarb masalalardan biridir.

Shunday muammolardan biri- Mingtepa arxeologik yodgorligi masalasidir. U o‘z salohiyati bilan Markaziy Osiyo arxeologiyasida o‘ziga xos va muhim o‘rin egallaydi. Uning iqtisodiy, madaniy va geosiyosiy hayotdagi o‘rni tarixshunoslik nuqtai nazaridan yetarli darajada o‘rganilmagan. Yozma manbalar deyarli mavjud emas. Shu bois, Mingtepa-Ershi shahri, xususan, Farg‘ona vodiysining shakllanishi va rivojlanish tarixini o‘rganishda arxeologik ma’lumotlar muhim ahamiyat kasb etadi.

Tahlil va natijalar

Sovet davri va mustaqillikdan keyingi yillarda Mingtepada olib borilgan arxeologik tadqiqotlar va izlanishlar natijalari ba’zan bahsli ko‘rinsa-da, ularning

asosiy maqsadi uzoq yillar davomida sugʻorilib, dehqonchilik qilingan Shahrston hududida yer osti suvlarini koʻtarishdan iborat edi. Mamlakat poytaxti boʻlganligini ilmiy asosda isbotlashda ayrim qiyinchiliklar mavjud boʻlsa-da, mashhur arxeolog olimlar- M.E. Masson, A.N. Bernshtam, Yu.A. Zadneprovskiy, N.G. Gorbunova hamda vatandoshimiz, tarix fanlari doktori, professor B.X. Matboboev kabi fidoyi tadqiqotchilarning puxta arxeologik izlanishlari oʻz samarasini bermoqda.

Arxeolog Yu.A. Zadneprovsky 1973-yilda yozishicha, ushbu yodgorlik butun vodiylar hududidagi maydoni jihatidan eng katta va istiqbolli qadimiy inshoot sifatida ekspeditsiya ishtirokchilarida katta taassurot qoldirgan. Uning dastlabki ilmiy xulosalari- yozma manbalarda tilga olingan “Davan” davlati poytaxti aynan shu xarobalar ekanligi - oʻz tasdigʻini topgan.[1.- B.- 304-316]

Boshqacha aytganda, qadimgi arxaik shahar hisoblangan Mingtepaning 40 gektarlik ichki qalʼasi va 300 gektardan ortiq hududni oʻrab turgan mudofaa devorlari shaharni dushman hujumlaridan himoya qilgan. Bu devorlar hozirgi yer sathidan 6–8 metr baland, ayrim joylarda esa 10 metrga yetadi. Ular orasida kuzatuv minoralari ham mavjud.

Ershi (Mingtepa) Xitoydan Ergashtom orqali kelinadigan yoʻlda Yuchen (Uzgen-Shurabashot)dan keyin, Axsiga yaqin joylashgan. Bundan tashqari, vodiyning sharqiy qismida arxeologik jihatdan yirik qadimiy shaharlar - Mingtepa-Ershi, Shurabashot, Korgoshintepa, Quva (Xumin), Eylaton va boshqalar aniqlangan.

Arxeologik dalillar vodiyning eng qadimgi dehqonchilik yodgorliklarida dastlabki urbanizatsiya belgilari kuzatilishini koʻrsatadi. Bugungi kunda vodiya qadimgi dehqonchilik madaniyatiga oid 80 dan ortiq yodgorlik aniqlangan boʻlib, ular asosan vodiyning sharqiy hududlarida joylashgan. Bu hududlarda katta maydonli va qalin madaniy qatlamlarga ega koʻplab yodgorliklar mavjud. Buning asosiy sabablari - tuproq unumdorligi, moʻtadil iqlim va yetarli suv resurslaridir.

Shunday qilib, qadimgi ajdodlarimiz uchun eng qulay dehqonchilik hududi vodiyning Qoradaryo va uning irmoqlari- Qurshab va Yassi daryolari havzasi boʻlgan boʻlib, bu hudud Sirdaryoning boshlanishigacha choʻzilgan. Albatta, dehqonchilik yodgorliklari vodiyning boshqa qismlarida ham uchraydi, ammo shimoliy va gʻarbiy hududlarda deyarli yoʻq. Buning sababi shundaki, hozirgi Qoʻqon va Margʻilon atrofida qadimgi Chust madaniyatiga oid dehqonchilik

yodgorliklari aniqlanmagan. Bu hududlar arxeologik jihatdan miloddan avvalgi VI-IV asrlarda o‘zlashtirilgan deb hisoblanadi.

Demak, Mingtepa va Andijon hududi dastlabki shaharlar- Dalvarzin, Ashqaltepa, Eylaton shakllangan hudud bilan bog‘liq. Arxeologik ma‘lumotlarga ko‘ra, miloddan avvalgi IX-VIII asrlarda Qoradaryo havzasida ma‘lum bir urbanizatsiya muhiti shakllangan. B.X. Matboboev bu hududni “Sharqiy Farg‘ona urbanizatsiya zonasi” deb ataydi.[2.-B- 62-72]

Shu bois, vodiyning sharqiy hududlari qadimgi aholining o‘zlashtirish va dehqonchilik faoliyati uchun eng qulay joy bo‘lgan. Natijada, dastlab aniqlangan shaharlar asosan Qoradaryoning yuqori va o‘rta oqimlari bilan bog‘liq. Bu hududda miloddan avvalgi II ming yillikning oxirgi choragidan to o‘rta asrlargacha bo‘lgan davrga oid yirik shaharlarning qoldiqlari aniqlangan.

So‘nggi yillarda qadimiy shahar madaniyatiga oid arxeologik topilmalar ko‘lami, garchi asta-sekin bo‘lsa-da, ortib bormoqda. Xususan, 2000-yildan boshlab O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi akademigi Ya. G‘ulomov nomidagi Arxeologik tadqiqotlar instituti va Bobur nomidagi xalqaro jamg‘armaning tashabbusi hamda qo‘llab-quvvatlashi bilan Qadimiy Andijon shahrida olib borilgan qo‘shma ishlar kutilganidan ham yaxshi natijalar bermoqda.

Mazkur yillarda Qadimiy shahar hududida eng qadimgi qatlamlar aniqlanib, o‘rta asrlarga oid Ark ichining g‘arbiy tomonida 15–20 gektar maydonda, 100–150 sm qalinlikda, 2600–2400 yil avvalgi Andijon shahrining eng qadimgi qurilish qoldiqlari qayd etildi. Natijada, ushbu shahar misolida urbanizatsiya jarayonlarining paydo bo‘lishi va rivojlanish bosqichlarining xususiyatlari tahlil qilindi.

Arxeologik qazishmalar Andijon o‘zining 2500 yillik tarixi davomida jahon sivilizatsiyasi rivojiga munosib hissa qo‘shgan shaharlaridan biri ekanligini ko‘rsatadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, Farg‘ona vodiysidagi qadimiy shaharlar tarixi chuqur ilmiy o‘rganishni talab qiladi, chunki arxeologik ma‘lumotlar bu hududning qadimgi urbanizatsiya markazlaridan biri bo‘lganini yaqqol tasdiqlaydi.

Umuman olganda, olib borilgan arxeologik tadqiqotlar Markaziy Osiyo, xususan Farg‘ona vodiysi va Andijon hududida qadimiy shahar madaniyatining juda erta shakllanganini ko‘rsatadi. Yozma manbalar kamligi sababli bu jarayonlarni o‘rganishda arxeologik materiallar asosiy tarixiy manba vazifasini bajaradi.

Mingtepa va Andijon kabi yodgorliklarda olib borilgan qazishmalar shuni tasdiqlaydiki, bu hududlarda urbanizatsiya jarayoni qadimdan boshlangan va u bosqichma-bosqich rivojlanib borgan. Mingtepa-Ershi yodgorligi mintaqaning iqtisodiy, madaniy va siyosiy hayotida muhim o‘rin tutgan bo‘lib, uning tarixiy ahamiyati hali to‘liq o‘rganilmagan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Заднепровский Ю. А. Фергана (в античную эпоху) Археология СССР : древнейшие государства Кавказа и Средней Азии. М.1985. С.304-316;
2. Матбабаев Б.Х. Городище Мархамат (некоторые итоги изучения) История материальной культуры Узбекистана. Вып. 25. Ташкент. 1991.С. 62-72.
3. Матбобоев Б.Х. Отчет об археологических работах на памятнике Мингтепа (2001). Архив ИАИ АН РУз. Самарканд. 2002.

Research Science and
Innovation House